

Рік 1917.

Число 2.

Бібліотека „Канадійского Фармера“.

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В БЕЛЬГІЇ

написала С. Русова.

Богдан Хмельницький в Галичині.

Написав
ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

Ціна 15 цт.

Накладом »Канадійського Фармера«,

852 Мейн стр.

Вінніпег, Манітоба.

Національні відносини в Бельгії.

написала
С. Русова

Богдан Хмельницький в Галичині.

Написав
ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

Ціна 15 цт.

Накладом «Канадського Фармера»
Вінніпег, Манітоба.
Мейн **СТР.**
UKRAINIAN BOOK STORE
10848-101st Street
EDMONTON, - ALBERTA

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В БЕЛЬГІЇ.

Тепер, коли невеличка Бельгія звернула на себе увагу всього світа, хочеться спитати себе: що дало таке шляхотне завзятя, таку шляхотську відвагу? Усяк, хто скільки небудь знайомий був з станом освіти в Бельгії з її громадськими інституціями, з її школами, той повинен був сподіватися, що так і стане ся, як оно на наших очах склало ся: бельгійський народ завше виховував ся на-принціпах морального відношення до сіх народів, він виховав золоту мрію загального єднання народів. На протязі останних 10 — 15 літ скільки всесвітніх з'їздів упорядкувала Бельгія. З її генер так немилосердно зруйнованої столиці, з гарного невеличкого Брюсселя, розлітали ся по всьому світу закликати до спільної роботи, до одностайної праці для вселюдської культури, для загального добра. Вчені, громадські діячі, комерсанти й художники з усього світа зходили ся до Бельгії, всіх вона витала, як найдорозших гостей, усіх обгортала своєю веселою приязню. Вона так раділа, що на сій землі, обробленій руками її працюючого народу, сходять ся і воля до перемоги над темрявою невідомости. Торуч з сим широким гуманізмом, який озивав ся на всі побутові завдання й замисли, в серці кожного бельгійця жила глибока, свята любов до свого власного рідного краю, любов, що справді, в кожду хвилину могла зробити з звичайного бельгійця героя, який радий краще затопити своє поле, відвечити працю кількох поколінь, а не дати ворогу заволодити його рідною коханою землею. На оборону рідного краю ся Бельгія стала однодушно, і хоч її подужали, але Бельгія не прохала ані жалощів, ані милости — вона гинула з певною вірою, що вона встане, що вона ще береть ся за свою волю, за свій край і переборе лихий час.

Воля і рідний край, то були світлі лозунги бельгійського народу на протязі всього його історичного життя: він по-трохи визволяв ся й з під німецької й з під французької влади й почав складати свою власну державу й суспільне життя. Ся будівнича праця затримувалась неодноманітним національним складом бельгійської людности. Спокон-віку на території Бельгії жили дві дуже з собою не схожі народности — на сході флямандська, на заході валонська. Перша по своєму походженю й по своїй мові стояла ближше до германської культури, друга — до романо-гальської. Але вже в початках середніх віків обидві народности виразно виявили свою волю жити однастайно й боронити від сусідів свою незалежність. І спільне життя не унулювало ані крихти національну самостійність ні валонів, ні флямандців; расовий тип зівстав ся незмінений в обох, і сей дуалізм викликав дуже часто суперечки в громадському життю: флямандці дорікають валонам за те, що вони підлягають латинському впливу своїх західніх сусідів-французів; валони биємівають флямандців за їх німецьку грубість, обзивають їх образливими призвищами. Але щось єднало обидві нації, і держава їх, переходячи довгий час з рук австрійських, еспанських та бургунських володарів, зівставала ся весь час цільною, міцною злитою з Бельгією. Се єднання в 1830 р. виявилось певною хитрою обороною незалежности Бельгії, але ся спільна боротьба не означала зовсім того, що обидва народи національно поєднали ся: нарізно стояли вони обидва в своїх рисах національних, хоч які закони не вигадували принци бургонські, й еспанські, і французькі, й німецькі, й перші бельгійські королі, еволюція бельгійської держави йшла й економічна й соціальна, але природа національна обох народів не мінчалась, — флямандці все були мускулясті, жилуваті, з круглою головою, блакитно сїрими очима, волосєм, повнокровні, здорові.

Повна тверда воля світить ся в очах, які наче в далечині вбачають щось ясне: до чого вони йдуть, до того мусять дійти. Мовчазні, не з отвертою душою, вони наче несуть на собі печать завзяття і витривалости. Сї люди виресли серед мовчазної, непринадної природи, яку вони своїми руками

вкрили золотим хлібом і квітчастими левадами. В них віра ні міцна в працю і працею вони все перемагають. Звістно, і сьому загальному життю є місцеві особливости: флямандець з поля, вкритого самим вереском, має на чолі якийсь сум боязкий, він не так сміло ступає, як флямандець розкішних торгових міст. Жінки, пишні своєю красою, гарного зросту, з свіжим рожевим обличчям, наче вигодовані молоком та мясом, які були вони колись вимальовані безсмертним пензлем Рубенса. Усі флямандці спокійні, з поважними рухами, але вживають багато пива, горівки й рідко яке свято, яка процесія обходилась без бійки та розбишництва. Деякі села поблизу Брюсселя далеко звісні своїми звичаями пімеси й задириливости. Найбільш ся нестриманість виявляєть ся в ті дні, коли провадять яку небудь лотерню, до якої вони дуже припадають.

Не такими рисами відріжняєть ся валон — тут уся ро-манська вдача: сухий, костлявий з темним волосем і темними очима, він вабить вас своєю веселою розмовою гумора й дотепности; він увічливий, щирий, жвавий отвертий. Він не має глибокої творчої сили, яку виявили флямандські різьбачі та малярі, в його думках не так багато дедукції, як інтуїції, він чулий і палкий в своїх почутях і радий віддати себе усього на щось велике, гуманне. Через усю історію свого краю він переніс гаряче палке кохання до волі — воля йому наче дорожше рідного краю, дорожше всього. За волю валон віддасть усе, без волі він не уявляє собі можливого життя...

Але й схожі риси між сими різними двома життями — і флямандець і валон оба гаряче люблять життя, люблять добру страву, тонке вино, веселі святкованя. Усі конгреси в Брюсселі завше закінчувались чудовим святами, де смачні наїдки, сила напиктів, гарна музика й веселі промови захоплювали своїм жвавим настроєм усіх чужинців, до яких бельгійці завше ставили ся так прихильно. Валогі особливо спільувачі — вони співають і на полі за роботою, й у вагоні залізниці, й на вулиці, й на селянських святах — скрізь, де збереть ся молодь. Вони люблять співати, танцюючи свій національний танець — крaміньон, або бельгійський хоровод, який вони дуже часто водять по улицах міст, і се нагадує

щось таке стародавнє, ще часи поганьства. Ся веселість до-
цдомагає валону в його скрутному робітничому житю, підтри-
мує його в темних шахтах, де він коле вуголь, та всіх фабри-
ках, якими вкрита східна Бельгія, — бо який ми бачимо ду-
алізм в національних рисах людности, такий самий дуалізм
існує в природі Бельгії: на сході тягнеть ся низина, яка де
переходить в невеселі поля вереску й плохенького хліба, а
де в плодючі сіножаті, з годованою гарною худобою й чудо-
вим хлібом. На заході шумлять річки Маас, Урта, Лесе, пе-
рерізуючи невисокі ланцюхи невисокі ланцюхи гір та горб-
ків. Левади розтягають ся по схилах гір, села вкривають до-
лини, до в'їба сягають високі димарі фабрик; скрізь країна
повна життя, праці промислової краси. Освіта тут виявляєть
ся в розвиненому громадському житю, в широко розповсю-
дженій взаємній допомозі, кооперації, в гарно внорядкова-
них школах, в широко розвиненій пресі (2000 періодич-
них видань). На півдні західної бельгії грамотні дають 75%
Робітники добре з'організовані й боронять свої права, але
вміють і працю свою добре поставити.

Такі от дві нації складають ту людність, яку звичайно
звуть бельгійцями, обидві люблять свою сторону, свій край,
але не мають войовничого нахилу, неприхильні до військо-
вої тлужби.

Ще минулого року по всіх педагогічних бельгійських
виданнях йшли бесіди про те, щоб підняти в школярів почуте
пошани до військової служби, до обовязків боронити свій
край. Часонись »Ecole Nationale«, як по картах, усе проро-
кувала, що Бельгія мусить бути на поготові проти такого не-
безпечного ворога, як Німці, що Бельгія занадто мало дбає
за оборону свого краю, що тих 100.000 солдатів, яких вона
має, занадто мало в кождім випадку озброєного нападу на
територію Бельгії з боку дужого ворога. Намічала ся потре-
ба розжеврїти патріотизм бельгійської молоді, яка захоплюєть
ся більш соціяльними питаннями, громадськими організа-
ціями й не оглядаєть ся на зовнішню політику, на зовніш-
ню небезпеку. По школах побільшалось увагу на знайомство
з рідним краєм, його кольонізаційною роботою, звернено у-
вагу й на розвиток, моральну енергію молоді, якої взагалі

бельгійцям ніколи не бракувало. По школах обговорювала ся на лекціях рідної мови ідея патріотичної праці на користь рідного краю, вивчили ся вірші, де лунає щира ласка до Бельгії. От — *la Belgique est ma patrie et je l'aime de tout mon coeur, car a cette terre cherie je dois la vie et le bonheur...* І на сих віршах виясняло ся, що рідний край — то є уся єдина Бельгія і її незалежність її люду, то є його велика воля й незалежність, рідний край то наша пісня, наші гарні річки, наш гай і поле, то усі ми в куші — бідні й багаті, старі й молоді. Любіть його, наш рідний край, служіть йому всіма силами вашого тіла й душі, бороніть його своїм розумом, своїми руками, ласкою вашого серця. Учителі звертають увагу учеників на прапор Бельгії й так викликають до нього пошану: наш прапор має три кольори — в його складі тайть ся кров, золото й жалоба. Він червоніє від крові усіх, що склали голови свої за Бельгію; шануйте мучеників. Він золотий від багатства й слави нашого краю; ми можемо ними годувати ся. На нашому прапорі виразно виступає й колір жалоби, то жалоба по всіх синах рідного краю, що полягли, здобуваючи волю, славу й долю своїй отчизні. Їх душі там з високого неба доглядають рідну Бельгію. Перед нашим трохкольоровим прапором схиляйте ся, діти, юнаки.

В 1913 р. вийшла книжка капітана генер. штаба Бремера в Брюсселі під заголовком: «Патріотизм перш усього». Тут адютант генерального штаба отверто уясняє, яке небезпечне становище Бельгії межи таких могутніх сусід — Германія, Англія, Франція і як воно вимагає щирого, міцного почуття патріотизма. Усяке обеззброєнє, пасифізм, посередництво держав Бремен визнає дуже гарними, але далекими ідеалами. А зараз (в початку 1913 р.) усі факти історії, дипломатичні документи, переконання державних діячів не дозволяють Бельгії покладати ся на трактати, що забезпечують їй неутральність, тим більш, що війська її сусідів занадто небезпечно загрожують її межам, а ті картосграми, які ширять ся сусідом - німцем не дають ніякого суміву в його агресивних заходах. Бельгію охоронить тільки свідомий патріотизм і кождий бельгієць обовязково мусить виховувати

ся в свідомому розуміню небезпек, яка загрожує рідному краю, й знати, як багато залежить від цього уся будучність Бельгії. Страшні пророчі слова! Вони задалегідь хвилювали бельгійську людність і при всіх змаганнях мимоволі вставало питання — чи має Бельгія єдине серце, яке може бити ся єдиним почутєм за увесь рідний край, за усью Бельгію, без місцевих поділів, коли флямандці виявляють ворожі почуття до своїх братів валонів з призирством ставлять ся до змагань грубих флямандців.

Якіж такі змагання змогли розрізнити людність такої не величкої території? Головним чином розрізнила їх мова. Дві мови — дві нації, дві мови — дві культури, дві мови — дві отчини; чи можна при двох мовах з'єднати ся щиро, певно, без облуди, в одну міцну державу, кохати один рідний край і певно служити всім його потребам? Бельгія дала яскравий приклад, що вільний розвиток двох мов, двох культур не перешкоджає утворити одну державу, один державний патріотизм, який виявить ся так нишчо на протязі останнього року. Воля мови — сей лозунг лунав в Бельгії через кінець XIX століття; — без мови нема волі, казали флямандці. До 1830 року флямандці панували в Бельгії під охороною німецьких та голандських володарів; їх мова хоч не панувала, але через те, що вона близька до німецької й до голандської вони не почували себе ображеними. З 1830 р. король Леопольд заводить в Бельгії так звану »Францизацію« — усе французьке панує. По конституції визнавали ся факультативно права мов, але французька визнава державною мовою, вона одна уживала ся в суді, в адміністрації, у війську. Громадянство витало французьку мову, яко мову волі, визволення. Захоплені нею письменники в 1830 р. писали міністрам »Одномовність необхідний ґрунт за-для певного державного ладу й французька мова мусить стати мовою усьої Бельгії.

Але як же мало оно бути з Фляндірією, яка не розуміла французької мови? Флямандці так кохали ся в своїй »старинній«, вона так підходила до їх флямандської скремінности, в ній заховані були усі скарби духа флямандського, — як їх висловити чужою мовою, знайти вирази для глибоких

народних думок, творчих змагань народного духа? Глухий з початку гомін, сміліїше почав лунати чим раз далі. За-для флямандців-католиків французька мова викликала еретичні постаті Вольтера, Русо, Дидеро, з нею могла ввійти еретична філософія, зневіря. Протести єднали, протести організували з початку інтелігентних флямандців; маса довго зістала не свідомою, але незадоволення з панованя чужої культури входило все глибоше і глибоше. По селах не знали французької мови й коли заводили французькі школи, селяне не посилали до них своїх дітей: діти мали балакати тою-ж мовою, яку вживали батьки. Селяне ще ставили ся до сього байдужно: довший час ріжні володарі казали їм, що вони мусять бути або австріяками, або франціязами, або голяндцями. Тепер їм казали, що вони бельгійці, але вони увесь час зіставали ся флямандцями й не знали иньшої мови. Тепер, куди вони потикали ся, чи до суду, чи до якої адміністративної особи, чи інституції, вони чули французьку мову, вони її не розуміли, нею не мали змоги висловити ся. Се вражало їх, але тільки через 20 літ вони виступили активно проти сих зневаг.

Революція 1848 р. налякала католицьке духовенство. З 1850 р. починаєть ся боротьба, скликають ся конгреси в Генгі, в Анверпії, які вимагають флямандській мові рівні права з французько-валонською. В 1873 бельгійський парламент постановляє уживаня обох мов для судового слідства і за-для адвокатів. В 1889 р. двомовність забезпечуєть ся в кожних дебатах. Закон 1898 р. вже рівняє флямандську й французьку мову, й усі закони, усі державні заяви повинні бути видані на обох мовах і від урядовців вимагають знаня обох мов по всій Бельгії. В школі флямандська мова входить по закону 1885 р., який просто вимагає уживаня сеї мови по середних школах та цілеях Фляндрії при навчаню німецької, англійської мови, природознавства, історії й географії. Сама флямандська мова тоже ставила в курс навчаня. В ті часи могутня інституція флямандська ліберальна в куці з такою освітною католицькою організацією захожують ся енергічно розповсюднювати книжку у флямандській мові, заводять книгарні, організують популярні

відчити сею мовою. Фламандці своєю боротьбою, своїми по слідовними, викликаними їх протестами, законамь, досягли повної рівноправности своєї мови, як в державних, адміністративних, судових, так і в культурно-освітних справах. Але на жаль валони ставили деякі перешкоди на цьому шляху культурної боротьби й, розлютовані дрібничцями образливими фламандці не задовольалися своїми забезпеченими правами, а виявляли свій націоналізм в грубих нападах на валонську культуру, вони навязували свою мову, яко примусову за-для кожного бельгійця, без якої жаден бельгієць не може бути прийнятим ні до жадної висшої школи, не має права бути вибраним до парламенту, до всяких виборних служб. Ватажки фламандського руху на мітингах висловляють думки, що мало бути свідомим фламандцем, треба бути діяльним, пропагандувати перемогу в Фляндрії фламандської мови: не треба, — каже Поль-де-Монт, — двох мов, — усе на одній нашій мові. Фламандці зрікаються ставити пам'ятник славному письменникови Роденбахови через те саме, що він писав свої чудові твори по Французьки.

З культурного поля боротьба переходить і на економічне — в коопераціях, в торгівлі виступає фламандська особливість. Націоналісти фламандські утворюють широкі комерційні асоціації й усно й письменно провадять на фламандській мові. Католицьке духовенство енергійно підтримує усі фламандські національні прояви.

Фламандські націоналісти користуються всяким випадком, щоб зміцнити свій рух. В поемах вони жертають ся до жінок Фляндрії й прохають їх «не балакати по французьки, щоб не губила ся рідна мова». Вони протестують навіть проти всякої реклями, яку у Фляндрії надрукують по французьки. Антверпен — се інтелектуальний центр фламандського руху, тут жаден громадський діяч не осмілить ся сказати промову інакше як по фламандськи, жадний мешканець не прийме квітка, написаного на французькій мові. Дуже часто виникають усякі несподівані непорозуміння: салдати, напр., дозволяють собі не слухати офітера, коли він говорить не по фламандськи, а коли офіцер за сю вимогу збив шаблюкою шашку з салдата, з за сього знялась у 1908 р. в Антверпії ці

ла колотнеча, уличні суперечки, величезні мітинги, й уряд мусів висловити ся й ясно стати на бік салдата, бо в Антверпії військова команда повинна бути на флямандській мові. Але сі настирливі вимоги не можуть зменшити того поважного становища, якого досягли флямандці, заступаючи свої справедливі національні вимоги й обороняючи свою мову. Розумні представники сього руху не спочувають ніяким агресивним нападам своїх земляків і, визнаючи волю й права валонів, заклали »Лігу охорони вільного розвитку обох мов«. Правда, їх шляхетний замір не міг задовольнити національні потреби всіх бельгійців, їм не спочувають усі їх одnodумці, але треба пам'ятати, що флямандці довгий час почували себе в приниженому національному, економічному й культурному становищі. Мова — се їх лозунг загального національного відродження, свого власного життя серед своїх звичаїв, своєї естетики, своєї культури, своєї школи, не тільки початкової, але й середньої й висшої, якої вони ще досі не мають. Не маючи своїх висших шкіл, флямандці не можуть ані в промислі, ані в індустрії досягти потрібного знання і се шкодить їх ідустріяльному розвою. Вони всім своїм життям пізнали ту правду, яку виголошує наука: »мова є нація; нема нації без мови«. Тим то вони так нервово стежать за тими талановитими письменниками Фляндрії, які пишуть свої твори на французькій мові.

Але є один бік шкідливий в флямандськiм руху для єдності й незаложности Бельгії; сей рух не тільки національний, він расовий і, як такий, він викликає стародавнє расове співчутє флямандців до Германії; чимало ватажків флямандського національного відродження дозволяли собі й в промовах і в пресі такі слова: Бельгія — се певний щит Германії від Франції«. Вона називали Германію своєю »великою вітчиною«, або »нашою матерію« Німці користували ся сим; їх мова, їх культура прокладала собі вільний шлях у Фляндрії, вона захоплювала торг флямандських міст, їх капітали керували мілiонними підприємствами, вони позаводили свої школи й флямандці не сварять ся за се; тут виявляє себе так звана історична спорідненість, кривність проти якої трудно бороти ся, й уряд бельгійців не захожував ся проти

такого напрямку фляманд. симпатій. Явища війни показали що бельгійський уряд розувів психологію народа: він знає що коли перед бельгією стане хоч яка-небудь небезпека — й флямандці й валони забудуть всі свої сварки, зрічуться всяких позамежних симпатій, щоб боронити рідну Бельгію.

Цікаво, як відбивається на літературі Бельгії сучасне незалежне становище обох націй і їх мов. В Бельгії в 1900 р. налічувалося людности 6,693,518 душ. З них на самій флямандській мові балакає 2,874,491 душ. Таких, що балакають по флямандськи й по французьки 801,587 душ. Але й такі, що балакають по німецьки 28,314 душ. таких, що знають французьку й німецьку 8,238 душ.; таких, що вживають три мови — 42,889 душ. З цих цифр видно, що фляманська мова переважає всі другі. Але, як оглянути ся на давні часи, то видно, що французька мова ширить ся все більш і більш; взагалі цікаво з історичного боку переглянути розвиток трох мов в Бельгії; за пів століття маємо такі цифри: в 1846 р. всіх мешканців було 4,337,196 д.; з них німецькою мовою балакало — 34,060 д., флямандською — 2,471,248; французькою — 1,827,141 д. В 1900 р. всіх мешканців було 6,693,518 д. а німецьку мову вживає вже 144,888 д., флямандську — 3,673,719 д., а французьку — 2,874,941 д. Тут бачимо, як багато побільшало німецької мови, але ще більше французька росте й ширить ся. По території з цілого простору Бельгії в 2,945,700 гектарів французька частина займає 1,531,000 гект.; під французьку й німецьку мову остається 1,475,000 гект. Німці були вкраплені більш по торговельних містках. Іміграція німецька зростала що року більш. Але Брюсселі розвинула ся найбільш французька мова (77 на 10 мешк.), й Брюссель мріяв стати маленьким Парижем. З культурного боку можна упевнитися, що ширить ся не сама французька мова, а більше число бельгійців, які визнають право й вживають і французьку й флямандську. Осягнувши зовсім незалежного становища за-для всіх мов, і валони й французи утворили чудову літературу, яка заохлює чужинці своїм молодим талановитим завзятем. Чи варта нагадувати такі славнозвісні імена як Метерлінк, Верхарн, Доденбає, Лемонє. На флямандській мові творчість літературна те

зростає, але не має ще таких блискучих поетів, які з боку валонів уславили бельгійське письменство. Останніми часами межі поетами повстала згода, вони видавали свої часописи, свої книжки й братерськи висловлювали: »флямандці — валони, то наші особисті прізвиська, але роденне наше ім'я — то є бельгійці«.

Письменик Камил Лемонє каже з гарячою щирістю: »вона живе, душа бельгійська, бельгійське серце з двох пар слів складене. Колись було воно пошматоване, але пізніше склалося з двох рас, які мали різні словесні вирази; односердно склалося з двох країн, з яких одна, як золоте поле, доточена до другої блакитно-чорної й складає одну пишну одіж«. Другі — такі оптимісти — кажуть, що як що не має одного серця в народі Бельгії, то вже одна совість, одна свідомість напевно керує життям обох національностей.

Становище освіти дуже гарне: на маленькій території Бельгії більш 9.000 початкових шкіл. З них 5.442 існують на кошт комун і держави, 4.533 приватних, і субсидованих комунами й державою парафіяльних шкіл 2.611 (в 1905 р.) По цих школах вчить ся 894.540 дітей від 6 до 14 літ. З них 94% вчать ся безплатно. Мова ставить ся по волі комуні.

Обік з сим і по учительських семінаріях учеників вчать усі три мови, на яких може більшість балакати по тих або других селах. Шкільні бібліотеки теж складають ся з тих книжок, якою мовою балакає місцева більшість. Школа працює без всякої централізації, прислухуючись до потреб і виборів місцевого люду, на ґрунті волі й національної незалежності й місцевої педагогіки. Коло кожної школи ученики уртовують ся в різноманітні товариства, гуртки, позичкові й берегательні каси, в які самими дітьми в 1905 р. внесено усього до 12½ міл. франків. Шкільних товариств взаємної заемоги налічувало ся (за той самий рік) 3.235 з 372.723 членами. Гуртків молодежи за-для охорони звірят налічується більш 4.000 і в них 322.365 членів. Є гуртки місцевих рослин, пам'ятників старинних, птацтва і т. ин. Всі ті гуртки мають великий культурний вплив і дають бельгійській молодежи по самих глухих селах громадське вихованє. Чимало товариств протиалькогольних. Се все дає здорову, енергіч-

ну, самотійну молодіж, яка вміє спільно працювати й перемагає всі егоїстичні дикі нахили. Учителі й учительки в Бельгії теж не живуть самотно, — серед них сила всяких гуртів, вони часто скликають ся інспектором на живу, еристну працю: складають усякі відчити, дискусії й т. и. Вони гуртують коло школи батьків та матерей і ширять між ними раціональні думки за-для виховання своїх дітей. Так стоїть народня національна школа й подвійна мова, (а по деяких і потрійна) нігде не перешкаджає ясному розвитку дітей а тільки робить школу рідною усьому людови

В Бельгії можна бачити, як усе жите перейняте ідеєю волі, незалежності; усяка централізація противна бельгійському народови. Обік з незалежністю націй розвинута самодіяльність місцевих громад, комун або общин, які керують усім місцевим житєм, школами шляхами й т. и. Широкий розвиток комунальної автономії цілком природне діло за-для такого свідомого індивідуаліста, як бельгієць. Разом з певною свідомою індивідуальністю, бельгієць вміє шанувати чужу волю, самотійність; ось через що на території Бельгії могли вільно засновувати ся ріжноманітні організації та інституції ріжних націй, ріжних соціальних напрямків і ріжної віри, але здебільшого демократичних по завданям. Бельгія мала цілком право називати ся соціальною ляборією. Тут розвинули ся величезні кооперативні, освітні інституції — тут же і національне питанє розв'язане було цілком справедливо, і дві нації, з яких складала ся бельгійська людність змогли утворити собі такий осередок, в яким вільно могли економічно багатіти обі нації. За остатні роки знимали ся претязки як для фляманців, так і для валонів. Се цілком справедлива позиція за незалежний склад адміністративних інституцій, бо всякий адміністративний склад мусить бути природно зв'язаний з психологією і етнографією народа, а як в Бельгії два народи то їх не може задоволити центрально вироблений склад адміністративного правительства правління.

Тепер вся Бельгія знівечена страшним лихом, уся обрубана, захопана чужими жорстокими руками. Але якщо не була її майбутня доля, можна напевно сказати, що її житева енергія, її патріотична свідомість допоможе їй знов ут

рити собі вільні умови життя, в яких обі нації, сполучені єдністю території, знайдуть знову спроможність утворити найкращі форми одностійного життя.

Богдан Хмельницький в Галичині.

Ми, Українці американської землі, хоч відірвані від старого краю, хоч ділить нас велике море і чужі держави, все чуваємо в собі живу звязь з нашими заморськими братами, все цікавимо ся подіями в нашій вітчизні, все раді би знати, чим тішать ся і чим смутять ся наші далекі земляки. І цікавимо ся не лише теперішними справами нашої України, але і її давною історією, славними ділами наших прадідів, давими радостями і муками, які пережив наш нарід .

А найбільше ми любимо слухати про козацькі часи, коли наш нарід скинув з себе польське ярмо і сьміливо почав бороти ся за свободу рідної землі. Найгарнійші спомини приносять Українцєви часи, коли Богдан Хмельницький, найславнійший козацький гетьман, підняв повстанє проти Польщі і задумав визволити з довгого ярма цілий наш нарід. Сі часи тим більше дорогі для нас, що тоді вперше прийшли козаки до Галичини і зворушили нарід до боротьби за наші права, — від сеї пори наш нарід почав змагати до гарнійшої будуччини. Рік, в котрім се стало ся, **1648** р. коли Богдан Хмельницький підняв повстанє проти Поляків і перший раз прийшов до Галичини, се рік, про який не можна забути Українцєви. В 1648 році Галичина збудила ся до нового життя.

Не було добра між нашим народом в Галичині за польського панованя. Селяни були в великій нужді і неволі, не вільно було хлопови виходити з свого села, не вільно купувати ніде землі, не вільно женити ся чи йти за муж по своїй волі, не вільно посилати сина до школи, не вільно записати своє майно дітям. Селянин мусів працювати цілими днями на панськїм лані під канчукм оконома, — а за те не мав навіть що з'їсти, мешкав у нужденній хаті, жив без просвіти, в голоді і холоді. Ще й пани знущали ся над людьми, за що небудь били-катували, збиткували ся над селянськими жінками, зводили на лиху дорогу бідні дівчата. По містах бу

ли наші люди більше просвічені мали більшу волю. Але й вони терпіли великі утиски; не дозволяли їм ставити домів в середині міста, не допускали до різних ремесл, не давали торгувати своїми товарами. В більших містах (як нпр. у Львові) не вільно було нашому міщанови бути радним або посадником; руські міщани платили більші податки, як иньші, ще й муєїли на кождім кроці оплачувати ся польським урядникам; українські школи і братства терпіли переслідування; щирих Українців часто карали невинно, а навіть діти-школярі не могли перейти спокійно улицею, бо на них напали за се тільки, що вони були Українцями! Не вільно було будувати мурованих церков, не вільно вести руських похоронів і процесій через місто, часом забороняли навіть дзвонити в дзвони; наша віра була в такій погорді, що церкви Поляки називали згїрдно біжницями.

Тому цілий український нарід був дуже невдоволений з польського панованя. І селяни і міщани, і бідні і багаті чекали лиш хвилі, коли буде можна скинути з себе чуже ярмо, стати назад панами на своїй землі.

Тому всі дуже заворушули ся, коли весною 1648 р. зачули, що козаки роблять повстанє проти польських панів. Всі знали, що козаки се наші люди, що з давна втікали перед панщиною далеко над Дніпро, у вільне Запороже і там заложили демократичну українську державу. Запорожці вже від пятьдесяти років робили повстанє, але Поляки все їх по дужували і примушували до послуху Польщі. Тож всі думали, що й тепер війна піде нещасливо для козаків і всі жалували хоробрих українських лицарів.

Але вже в маю (648 р. прийшли несподівано веселі вісти. Якби блискавкою розійшла ся по галицьких селах і містах новина, що гетьман Богдан Хмельницький побив польське військо на **Жовтих водах**; старший над тим війском Степан Потоцький був ранений і зараз таки умер, а його жовніри або погибли або пійшли в козацьку неволю. В тиждень по тім прийшли ще веселійші вісти: була знов битва під **Корсунем** і козаки знов розбили польське військо; два польські гетьмани і вся військова старшина і багато шляхти пійшло в козацьку неволю! Радість підняла ся між нашим народом:

»висипав ся Хміль із міха, наробив Ляхам лиха«, **співали** про Хмельницького.

Аж тут не лиш звістки приходили, але стали **показува-**ти ся й ті, що були при козацьких битвах. **От** жене візком я-кийсь панок, цілий блідий і трясеть ся зі страху; **де стане,** там оповідає про велику силу козаків, про се, як вони **бють панів** і як їх треба бояти ся; і чим скорше поганяє коняку, **щоби його часом не здігнали** козаки. Нарід ніби жалує **пана,** а потихоньки тїшнить ся, що панам біда. Стали приходити **й** **в**исланники від кезаків. До монастирів, до попівських **домів** **заходять** якісь черці та черниці з далека; по ярмарках та **по сільських коршмах** видно повно чужих дідів з довгими **боро-****дми.** Зайде такий дід до селянської хати, угостять його **гар-**но, то він стане оповідати, які то кривди терплять наш **нарід** від Поляків і що вже пора скинути з себе пансько-польське ярмо, **пора стати** панами у своїй хаті. А далі **виймає** зза **поя-**са **письмо** з великою печатю і се **письмо** від самого **гетьмана** Хмельницького. Гетьман **зазиває** весь український **нарід,** **щоби** всі підняли ся на польських панів і злучили ся з **коза-**ками. Як **проженуть** Поляків із України тоді не буде вже **ні-**кому ніяких кривд; селяни **мати'муть** волю від панів, **міщан** ніхто не буде утискати, **прадїдної віри** не буде ніхто **пере-**слідувати.

Нарід **приймав** з горячим одушевленем **зазив** гетьмана. Селяни вже лише **й** **говорять** про се, якби **позбути** ся **панів.** Сходять ся по хатах і **радять;** згадають свій піт, свою **тяжку** **працю** на панськїм лані, **відказують** на Поляків. Дехто **горя-**чийший вже **й** **зачав** рахувати ся з своїми гнобителями; **тут** **побили** якогось лютого **оконома,** там **спалили** **стирту,** **деин-**де знов не хотїли йти на роботу, хоч **наближали** ся **жнива,** — дарма пан **грозив** строгими карами. Селяни ще **й** **гордо** **відповідали** панам, **говорили,** що **недовго** вже **Польщі** **пану** **вати.** По селах **ішов** шум як перед **бурею.**

По містах **наші** **міщани** також **радісно** **приняли** **вісти** **про** **побіди** **козаків.** Але щиро не могли про се **говорити.** **По** **містах** **було** **богато** **Поляків,** **стояло** на **сторожі** **польське** **вій-**ско; **сторости** **мали** **позір** на **Українців.** **Треба** **було** **поступа-**ти **обережно,** **пильнувати** ся **перед** **чужими;** і то не лише **пе-**

ред чужими, але й перед своїми, бо багато українських міщан спольщило ся і стало ще гіршими ворогами для своїх, як Поляки. Наші міщани робили тайком сходини то по церквах, то десь далеко на передмістях. Роздумували над тим, що робити. Всім подобав ся зазив гетьмана і всі радо готовили ся давати поміч козакам. Міщани були просьвічені і письменні і зараз вже стали писати листи до козаків; оповідали, які то діють ся їм кривди і просили гетьмана, щоби приходив до Галичини визволяти свій нарід із ляцької неволі. Щоби приготувити ся на час війни, купували рушницї, по пивницях топили олово на кулі і ковали шаблї.

Всі чекали нетерпеливо, що далі буде. Так перейшли жнива. Але в осени, з кінцем вересня, рознесли ся вісти про нову побіду козаків — під **Пилявцями**. Се була побіда ще більша як на **Жовтих водах** або під **Корсунем**. Тут було зібране ціле польське військо, то на польських панів напав такий страх, що в ночі стали втікати в Польщу. Ніхто не хотів слухати приказів старшини, кождий дбав про себе, як би знайти ся найдалше від страшних козаків. На місци лишив ся їх табор повний всякого богацтва і розкоші; килими, дорогоцінні футра й убраня, золоті й срібні миски, тарелї, дзбанки й чарки, шаблї оправлені сріблом і дорогим камінем, стрільби, сідла, всякі присмаки варені й печені, меду, вина, наливки, — все те забрали козаки. Козацьке військо мало здобичу як ніколи. Сьміяли ся Запорозжці: »Добре, добре пани вибрались на весіле і бенкет на славу задалг; тільки кошту багато положили, сто тисяч скарбу проциндрили!«. Недовго потім в Галичині заявили ся цілі громади втікачів панів, що мов безумні гнали кудись на схід. Рівночасно рознесла ся чутка, що Богдан Хмельницький з славним війском запорожським іде до Галичини.

Чутки були правдиві. До Галичини ввійшло козацьке військо. Весь нарід ішов на дороги дивити ся на козаків.

Попереду перед війском їхали музики: дубоуші, трубачі, сурмачі; грають на всіляких інструментах, аж луна йде. Далі їдуть козаки на конях, у високих шапках, у красних жупанах зі стрільбами та списами. Декотрі з бунчуками в руках: се старші: отамани, сотники, полковники. Дехто вснів

побачити й самого гетьмана Хмельницького: їхав на великім вони, в руці мав гетьманську булаву, одіж аж сияла від золота і дорогого каменя; побіч нього були осавули, судії, обозний і писар. За кіннотою гуркочуть гармати; далі їдуть з порохом, кулями і харчами. Над війском мають у воздуху різнобарвні прапори; кождий козацький полк має свій прапор.. Все військо прибране гарно, не даром взяло велику здобичу на панах; всі сміливі, всі сміються, шуткують, хоч є між ними і молоденькі хлопці і старі козарлюги.

Нарід дивився мов остовпілий. Дотепер все було панське, польське, чуже, все гордувало нашим селянством, а от тепер як би з казки прийшло наше військо, наші українські лицарі, що не соромлять ся хлопа, для всіх привітні, всім несуть щастя і волю. Дивується нарід.

Але не час було дивуватися; козаки йшли не на весілля а на війну. Показують ся знов піхотинці; се не козаки з над Дніпра, лиш селяни з різних околиць України. Знати, що не в розкоші жили, бо не всі навіть в чоботях, не всі в цілих свитках; хто що мав у хаті, несе з собою: сей рушницю, той сокиру, иньший доброго бука. І всі вони веселі радісно гукають: нема пана, нема пана, будемо панувати!

Хто лиш дивиться на військо тому приходить охота й собі воювати панів. Біжить нарід до свого села брати яке небудь оружє. Тут знов новина: нема пана, злякався і втік у Польщу. Нарід кидається на польський двір, розбиває двері, бе вікна, виносить столи, крісла, скрині зеркала, образи зи килими; все ломить, розбиває, нищить. З пивниць добувають меду, пива, з комори харчі, ріжуть панські воли, барани кабани, — роблять собі бенкет за всі часи. Вкінці підкладають огонь під панський двір; нехай полум'я знищить все, щоб не лишило ся й сліду, де жив пан. З радости, що буде воля, люди не знають, що роблять — лютують безтямно.

Таке робить по всіх селах. Але по кількох днях приходять назад тверезість. З села прогнали пана, — се правда; але пан ще може вернути ся. Може приїхати до міста за війском і завтра приїде карати підданих? Не можна лишати ся в селі без оборони; треба якось забезпечити ся, треба завести своє військо. Як зробити таке військо, на се у всіх одна дум

ка: так як у козаків. Лучать ся селяни в десятки з отаманами на чолі, з десятков роблять ся сотні, що мають над собою сотників. Сотниками і десятниками стають не панські підлизні і не ті, що мучили народ разом з панами, лиш ті, котрим нарід найбільше вірить, ті що сьміливо бороти муть ся за волю. Кожда сотня має також хорунжого, що перед хлопським війском носить хоругов; декотрі села мають і свою музику, свої труби й тарабани. Нарід розділив між себе стрільби, що були в селі і всяке оружє, що знайшло ся в дворі; як де були гармати, то й вони належали тепер до сільського війска.

Як вже люди зробили порядок у себе тоді ідуть сотнями до інших сіл, помагати проти панів. Бо декотрі пани позамикали ся зі службою в дворах, не хочуть піддати ся народови. Аж з великим трудом і більшою силою людей можна їх добути. Над паном, що дістав ся в руки селянам, робили суд. Лихого пана без милосердя забивали, відрубували йому голову або живцем топили в ріці; як пан був лінший і дехто з селян обставав за ним, то громада пускала його вільно і тільки забороняла вертати ся до села.

Народне повстанє ширило ся по цілій Галичині. Всюди грабовано і палено панські двори, убивано шляхту, заводже но селяське війско.

Найліпше з'організувало ся покутє, околиця Коломиїщини. Тут був приводирем повстаня Семен Височан, чоловік багатий і сьміливий. Його батько здобув майно у походах на Татар, — відбирив їм здобичу, яку щорічно забирали по галицьких містах і селах. Щастє помагало й Семенови і він зібрав багато золота, срібла і дорогих убрань, нераз віз цілі вози всяких скарбів. Тоді було ще багато пустих ґрунтів, тож Височан став приводити на них людей і закладати вільні села без панів. Так заложив він Свободу Височанську. Старости дуже переслідували його за се, але він мав силу і не бояв ся їх. В горах між лісами поставив собі двір і сидів у нїм якби який князь. Звідти воював зі шляхтою, забирав їй ґрунти, руйнував двори. Здобув собі велике значіне і повагу, ніхто не сьмів йому противити ся; навіть гірські опришки слухали його.

Як прийшли козаки до Галичини, Височан обняв

провід пад селянським повстанем на Покутю. Головний табір заложив у містечку Оттинії. Тут сходилися до нього селянські ватаги з усіх сторін; його військо зросло у величезну силу **пятьнацять тисяч** люда. Мав свої гармати хоругви і музику, своїх полковників, сотників, отаманів і хорунжих. Головними старшими побіч Височана були руський шляхтич **Лесь Жураківський**, дялятинський піп **Андрій** і попович **Яремко з Товмача**. Військо розходилося по селах, палило дворян і убивало шляхту. Головним ділом Височана було здобути замок в Пнівю. Тут зібралося багато панів, що не змогли втечи даліше в польщу і боронити ся завзято. Височан оточив замок з усіх сторін селянським війском, добув його і винищив панів. Замок зруйновано і він до нині лежить у завалках.

Коли так бунт ширився по селах не дармували й міста. Хоч наші міщани давно вже приготувалися до борби, то повстання ішло їм тяжко. Міста були тоді обведені мурами й ровами, а замків стерегло польське військо. Поляків було більше як Русинів і нашим людям було тяжко зробити повстання, опанувати місто і вигнати Поляків. В багато містах зараз з початку придушено повстання, в інших не прийшло до ніякої боротьби. Все таки в деяких містах взяли верх наші люди, поубивали або вигнали польських урядників і запанували в місті. Початок міським рухам дала **Теребовля**. Коли наші міщани довідалися, що наближається військо **Хмельницького**, поділилися козацьким звичаєм на сотні, вибрали собі нову старшину і стали робити порядок у місті. Міщани Поляків, з котрими здавна жили в незгоді, вигнали з міста, самі напали на королівський замок, здобули його і пограбили. Потім зруйнували також латинський костел і дім польського ксьондза. Докінчивши роботу в місті, пішло міщанське військо на села, помагати селянам у їх боротьбі. Таке діялося і в інших містах.

Тимчасом гетьман **Богдан Хмельницький** ішов чимраз глибше в Галичину. По дорозі заняв **Збараж**, **Броди**, **Тернопіль** і інші міста та містечка. Дня 8. жовтня 1648 р. був вже під **Львовом**.

Руські міщани зі Львова давно вже призивали козаків до себе, навіть львівський єпископ мав писати до Хмельницького. Тепер заходили до них тайком козацькі висланники. Міщани збирали ся часто на сходини в теперішній Волозькій церкві і радили, що мають робити. Один з них, Юрій Коваль, заложив у своїм домі кузню та робив всяке оружє і виливав кулі для наших міщан. Але задумане постанє не удало ся. Стало ся так, як у інших містах, де було більше Поляків як Русинів. Міський уряд довідався про наміри нашого міщанства, арештував проводирів і всіх наших віддав під нагляд Поляків. Наші міщани залякали ся і не сміли вже робити повстаня. Хмельницький даром чекав від них помочи. З козаками злучили ся тільки львівські передміщани і помагли їм вірно в війні. Але й Богдан Хмельницький мав тоді інші пляни, хотів іти далше в Польщу і не вів облоги Львова; тільки селянські відділи кидали ся кілька разів на місто і здобули твердиню Високий Замок. Гетьман прийняв від Львова грошевий окуп і відступив від облоги; ходив ще під инший город Замостє, а потім вернув ся назад на Україну.

Коли не стало в Галичині козаків з гетьманом Хмельницьким, скінчили ся ті нещасні хвилини, які пережив наш нарід за час його побутя в Галичині. З Польщі почали вертати ся пани шляхта; зразу несміливо по одному, потім чимраз більше. Прийшло й королівське військо. По селах настала розпука плач й риданя. Перше всі думали, що на віки минуло ся шляхотське панованє, що будемо самі собі панами, — а тепер Поляки вертали ся назад! Нарід боронив ся, що мав сили. На покутю, де верховодив Семен Височан селяни обставили Дністер сторожию, повиягали з води пороми і видали приказ убивати кожного Поляка, який лиш покажеть ся. Але польське військо було немале, перейшло через Дністер. Селяни заступили дорогу своїми відділами, — зведено кроваву битву. Поляки подужали наших; богато селян погибло на місци, богато було ранених. Сам Височан пішов до козацького війська, а гетьман зробив його полковником.

Польща знов запанувала в Галичині. Жорстоко карали тепер пани хлопів. Польське військо пішло по селах, палило

хати, забирало збіже й худобу людям. Хто боронив ся, того мучили й убивали; одних вішали; других топили, інших вби вали на паль; не щадили навіть дітей. Всіх селян примушено робити панщину, ще й наложено на них тяжкі податки. З міщанами зробили в містах порядок польські урядники. Нінащо пішла вся боротьба; воля не вернула ся...

Богдан Хмельницький заходив до Галичини ще двічі, але прихід його не мав для народа такого значіння як перше. В 1649 р. гетьман обложив польське військо під Збаражем, а потім під Зборовом мало не взяв у неволю самого короля,— але на жаль Татари, які помагали козакам, в останній хвилі зрадили наших і Хмельницький мусів зробити мир з Поляками. В 1655 р. Богдан Хмельницький був знов в Галичині, але тоді знов були з ним Москалі, бо гетьман вічшов у союз з Москвою. Українці дивили ся неохотно на таку спілку, бо Москалі для нас чужі люди і грубо поводили ся з народом. Хмельницький побив Поляків під Городком і почав облогу Львова. Страх пішов по Польщі. До гетьмана прийшли послы від польського короля просити милосердя. Королева прислала жінці Хмельницького дорогоцінне намисто і в листі молила її, щоби встала ся перед гетьманом за Поляками. Так зміняєть ся людська доля: найяснійша королева мусіла просити козацьку жінку!... І королівські послы також низько кланяли ся Хмельницькому. Тоді він просив їх сідати і сказав таку байку:

»В давні часи, говорять, жив у нас один богатий селянин; всі мусіли завидувати йому. У того селянина був домашній вуж, котрий нікого не кусав: господарі ставили йому все молоко до ями і він часто ходив між людьми по хаті. Одного разу дали дитині молока; прийшов і вуж і став пити молоко з миски; хлопець ударив його по голові, а вуж вкусив хлопця. На жалісний крик дитини прибіг батько і довідавши ся, що вуж вкусив сина, кинув ся бити гадюку; вуж зміг вложити голову до ями, але хвоста не міг сховати; господар відрубав йому хвіст. Хлопець умер від укушення, а вуж остав без хвоста і від того часу бояв ся виходити з ями.

»Скоро потім богатство сього чоловіка зменшило ся, дальше він прийшов до великої нужди. Хотів довідати ся

про причину сього. Пішов до знахорів і сказав їм: »Скажіть прошу вас, що се значить, що в давніші роки я менше робив, а всього було у мене багато: у нікого не було таких гарних волів, як у мене, у нікого не мали вівці такої красної вовни, ніде кобили не мали таких гарних лошади, ніде поля не родили скільки збіжа, в ніякій пасіці не було скільки пчіл; мої стада були здорові. Я сам не знав ніякої журби і до моєї хати заходили гості; у ніякого сусіди не було такої численної родини; старець не відходив з моєї хати з пустими руками; в нічім не було недостатку, всякого добра було у мене бо тога. А от за кілька років розійшло ся все, що я зібрав за ціле житє і нема між сусідами біднішого від мене; і хоч роблю і працюю, нічо не йде мені в користь, лиш з кожним днем гірше і гірше. Скажіть, як знаєте, звідки моя біда і що тут робити?«

»Йому відповіли: »Поки ти давнішими роками добре обходив ся з своїм вужем, він приймав на себе всі нещастя, що тобі грозили, а тебе робив вільним від них; а тепер як прийшло до ворогованя між вами, всі біди пішли на тебе. Як хочеш давнішого щастя, погоди ся з вужем«.

»Тоді жінка того чоловіка дала вужеви молока, вуж на їв ся і знов свовав ся у яму. Господар чекав кілька днів і потім став намовляти бужу, щоби завязав з ним давню дружбу. Тоді вуж відповів йому: »Дарма бажаєш, щоби була між нами така любов, як давніше, бо як я подивлю ся на мій хвіст який я стратив ізза твого сина, зараз вертаєть ся мені гнів; а як ти згадаєш, що стратив сина, зараз завитає в гобі батьківське невдоволенє, так, що ти готов розбити мені голову. Тому досить буде любови між нами як ти будеж жити у своїм домі, як тобі подобаєть ся, а я у своїй ямі і будемо собі прятелями — з далека«.

»Тако саме стало ся, — говорив дальше Богдан Хмельницький, — між Поляками й Українцями. Були часи, коли ми в великій польській державі жили у спільнім щастю, тішили ся спільними нашими успіхами. Козаки не допускали до королівства і небезпеки і самі приймали на себе удари во рогів; мешканці Польщі давали козакам свободу і не гнівали ся на се, коли ми пили те молоко, що знаходили по ку-

тах, де не дійшли ще Поляки. Тоді польське королівство процвітало і блискіло щастем в очах всіх народів, всі народи йому завидували; ніхто не нападав на Польщу, а куди йшли польські війська разом з козаками, всюди перемагали, всюди співали побідні пісні. Але потім Поляки стали нарушувати свободу Українців і зачали бити їх по голові, а Українці, як їх заболіло, стали кусати, і так вигинуло багато Українців і пропало багато Поляків. Від того часу, як придуть обом народам на память біди, які зробили одні другим, відразу повстає гнів і хоч зачнуть мирити ся, з якої недудь причини приходить до війни. Навіть наймудріший чоловік не зумів би довести до сього, щоби між нами настав твердий і тривкий мир, — як тільки так: нехай Поляки звернуть нам все, що належало до руських князів, нехай звернуть козакам цілу Україну, аж до Володимира, Львова, Перемишля і Ярослава. Тоді ми будемо собі сидіти у своїй Україні, як той вуж у ямі. Але я знаю, поки лишить ся в Польщі хоч би тільки сто панів, вони не згодять ся на се; а козаки поки будуть мати оруже, поти не вступлять ся від свого».

Поляки не послушали козацького гетьмана. А Хмельницький не мав такої сили, щоби накинати Польщі свою волю, — козацьке військо знов пішло з Галичини. А наш нарід в Галичині лишив ся дальше в польській неволі і пани далі «били по голові» і бють нас до нині...

Чому се так не удали ся нашим прадідам війни з Польщею? Ріжні були причини.

Перша — не було **просьвіти** між нашим народом. Між селянами дуже-дуже рідко; вже то польські пани подбали о се, щоби хлоп був темний і непросьвічений, бо тоді був покірнійший, лекше йшов панови під руку. Міщани були більше просьвічені і щиро заходили ся коло науки, закладали школи. Але вони на жаль писали якоюсь дивовижною мовою, ні то нашою, ні московською ні церковною; таку мову ледви сотий розумів і на такій мові не могла розвивати ся просьвіта. Українці не читали книжок, не знали, що дієть ся на сьвітї, то й не знали як собі дати раду з Поляками. Селяни й міщани відважно пішли до боротьби, прогнали панів з Га

личини, але дальше не знали, що робити. Здобули панованє, але панувати не вмiли. Знали валити старий польський будинок, будувати свого, українського не вмiли.

Друга причина — не було у нас **організації**.

Як почало ся українське повстанє, настав страшний нелад в Галичині. Коже місто, кожда громада, кождий повіт робив все на свою руку, не дбав, що роблять инші. Поляки вернули ся з великою силою й по одному побили наші села, Якби всі повіти були зорганізовані хоч так, як зорганізував Семен Височан Покутьє, ми були би не дали ся. Тоді також намножило ся по селах багато злодіїв, розбійників, що ніби то воювали панів а по правді грабили що лиш дало ся. Не було кому удержати лад і порядок. Ніхто не подбав о се, щоби звести справедливі суди, забезпечити всім майно і житє. Тому Поляки могли голосити, що наші повстанці се злодії і розбійники; тому і сам наряд знеохотив ся до боротьби... Якби був настав лад, люди могли би віддавати ся спокійно чи хліборобству чи ремеслам чи торговлі, — тоді українське панованє подобало ся всім, всі тримали би ся його сильно і тоді ніхто не подужав би Українців.

Третя причина — не було **єдності з рештою України і віри у свої сили**. Не всюди лучили ся наші люди з війском гетьмана Хмельницького. Деякі селяни не могли приступити до козаків, бо бояли ся панів. Але инші і могли злучити ся з повстанцями а не хотіли, — воліли панську ласку і тверду панщину. Не вірили вони, що можна чогось добороти ся і своїм зневірем всіх знеохочувати. Минуло вже 250 років від часу коли Богдан Хмельницький заходив до Галичини, — а сї події дотепер для нас цікаві і важні. Повинні ми вчити ся з них, як нам тепер і на будучність жити. Повинні ми наслідувати великі наміри праддів наших, повинні вчити ся від них одушевлення і завзятости. Але повинні уникати тих і помилок, які їх загубили...

Просьвіта і організація, єдність і віра у власні сили **отворють нову будучність для нашої України!**

КИРИЛО-МЕТОДИЇВСЬКЕ БРАЦТВО.

Розкажемо тут коротко, що таке було «Кирило-Методієве братство», яке стало приводом до арештованя Шевченка і його товаришів.

Треба знати, що до недавня всякі документи і матеріали що до сього були недоступні, аж доперва перед якими 11 літами їх оповіщено.

Перед 1845 роком в Києві зібрав ся гурток молодих, щирих Українців, як Гулак, Білозерський, Маркович, Пильчиков, Навроцький і др., а 1845 явив ся тут і Шевченко. Було йому тоді 31 літ і слава його як великого поста, була тоді широко звісною. Шевченко висловляв в своїх поезіях такі незвичайні думки, які незвичайно підносили духа сего гурта.

Куліш каже: «Сьнів Шевченка (його поезії) був для сеї молодіжи гуром воскресної труби архангела».

Року 1846 засновано тут товариство, т. зв. «Кирило-Методієвське Брацтво» а думку до сього дав Костомарів.

Кожний член сього товариства присягав при вступі в члени, що свій талант, працю, маєтки і др. буде уживати на користь тих справ, для яких се Т-во засноване.

Колиб котрому з членів довелось терпіти за визначні т-вом цілі, то він присягає, що не виявить других товаришів.

Колиб хто з членів попав в руки ворогів, а його родина була в нужді, то товариство має її спомагати.

В т-ві мала бути цілковита рівність.

Товариші мали носити перстені зі словами: «Кирило і Методій — січень 1846». На печатці були слова: «Розумій те істину і істина освободить вас».

Число братчиків (членів) було около 100. а найперші Костомарів, Куліш і Шевченко. З огляду на небезпеку спису членів не було.

Якаж була ціль сего братства? Ось що говорило ся в статуті Брацтва:

1. Задачію Кирило-Методієвського Брацтва є — старати ся о знесенє крѣпацтва.

2. Старатись о ширене письменности й осьвіти між народам і для того мали братчики завести приватні школи всю да по Україні, в яких мали вчити свідомі укр. студенти.

А дальше сей статут говорить таке:

3. Українці мають становити вільну окрему державу, якою правилиби люди вибрані народом, а не з походження.

4. В такій державі має бути загальна рівність і має бути знесена різниця станів.

5. В школах і урядах має вживати ся рідної мови.

А щоби сього досягти братчики рішили зеднатись з другими народами — Москалями, Поляками, Чехами, Сербами і др., щоби разом стреміли до утвореня великої славянської держави, де кождий народ буде свобідний і рівний з другим. Сею великою славянською державою малаб правити спільна славянська рада з заступників усіх Славян.

Самостійна Україна — се головна ціль братчиків. Ось що писали вони в відозві до Москалів і Поляків:

Братя Великороси і Поляки!

Отсе мовить до вас Україна, нещасна сестра, яку ви розшарпали.....

Прочитайте се братне посланіє, розміркуйте велику справу вашого спільного визволення, знищіть в серцях ненависть один до одного....і нехай буде метою кожного з вас: славянська спілка, загальна рівність, згода і любов Господа нашого Ісуса Христа.

А в відозві до Українців говорило ся:

Братя Українці по обох сторонах Дніпра, ми даємо се вам під розвагу. Прочитайте уважно і нехай кождий думає, як би сього досягнути і як би було ліпше. Коли пильно застановитесь, то коли прийде пора застановитись о сїм, Господь дасть вам розум і знанє.

Бачимо, які великі і взнеслі ціли поставили собі братчики. Гарно проводили они свої сходи: обговорювали минувшість України і робили пляни для будучої роботи. А Шевченко слухаючи ті розмови списував по свому ті великі думки, ті нестерті сьвяті слова в безсмертні вірші.

Але недовго судило ся працювати братчикам над добром України і разом і всеї славянщини. Зараз слідуєчого

1847 року студент Петров доніс про існування Кирило-Методієвського Брацтва; братчиків арештовано і покарано, а найгірше Шевченка, бо на досмертну військову службу на Сибіри.

Ось так виглядало Кирило-Методієвське брацтво. Річ певна, що з тут сказаного можна і для нашої нинішньої народної роботи багато навчитися.

Слід також звернути увагу і на те, що братчики в своїм статуті і відозвах уживали назв: «Україна, Українці», а не Малороси чи що. Вже тоді, 1846 вони свідомі були того, хто вони і який їх народ — значить рівно 70 років назад. Се були перші українські політики і визначні патріоти, що вже так ясно зрозуміли справу України і задачею ставили собі визволення свого народу і своєї землі з рук чужих. А між ними визначне місце займає і Шевченко.

Ів. Франко.

КАМЕНЯРІ.

Я бачив дивний сон, немов передомною
Безмірна, а пуста і дика площина,
А я, прикований ланцом залізним стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло жите і жаль порили,
І в оці кожного горить любови жар,
А руки в кожного ланци мов гадь обвили,
А плечі кожного до долу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильним нам з гори мов грім гримить:
»Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд і спрагу й голод
Бо вам призначено скалу сесю розбить«.

І всі ми як оден підняли в гору руки
І тисячі молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприскали ся штуки
Та відривки скали; ми з сидюю розпуки
Раз по раз гримали о камяне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кровавий,
Так наші молоти греміли раз у раз,
І пядь за пядею ми місця здобували. —
Хоч не одного там калічили ті скали, —
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кождий з нас не знав, що слави нам не буде
Ні памяти в людей за сей кровавий труд,
Що аж тоді підуть по сій дорозі люде,

Як ми пробем єї і прорівнаєм всюди,
Як наші кости тут під нею зогниють.

Та слави-ж людської зовсім ми не бажаєм,
Бо не герої ми і не богатирі.
Ні, ми не вільники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали,
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І свї ми вірили, що своїми руками
Розібємо скалу, роздробимо ґранїт,
Що кровю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове жите, добро нове у світ..

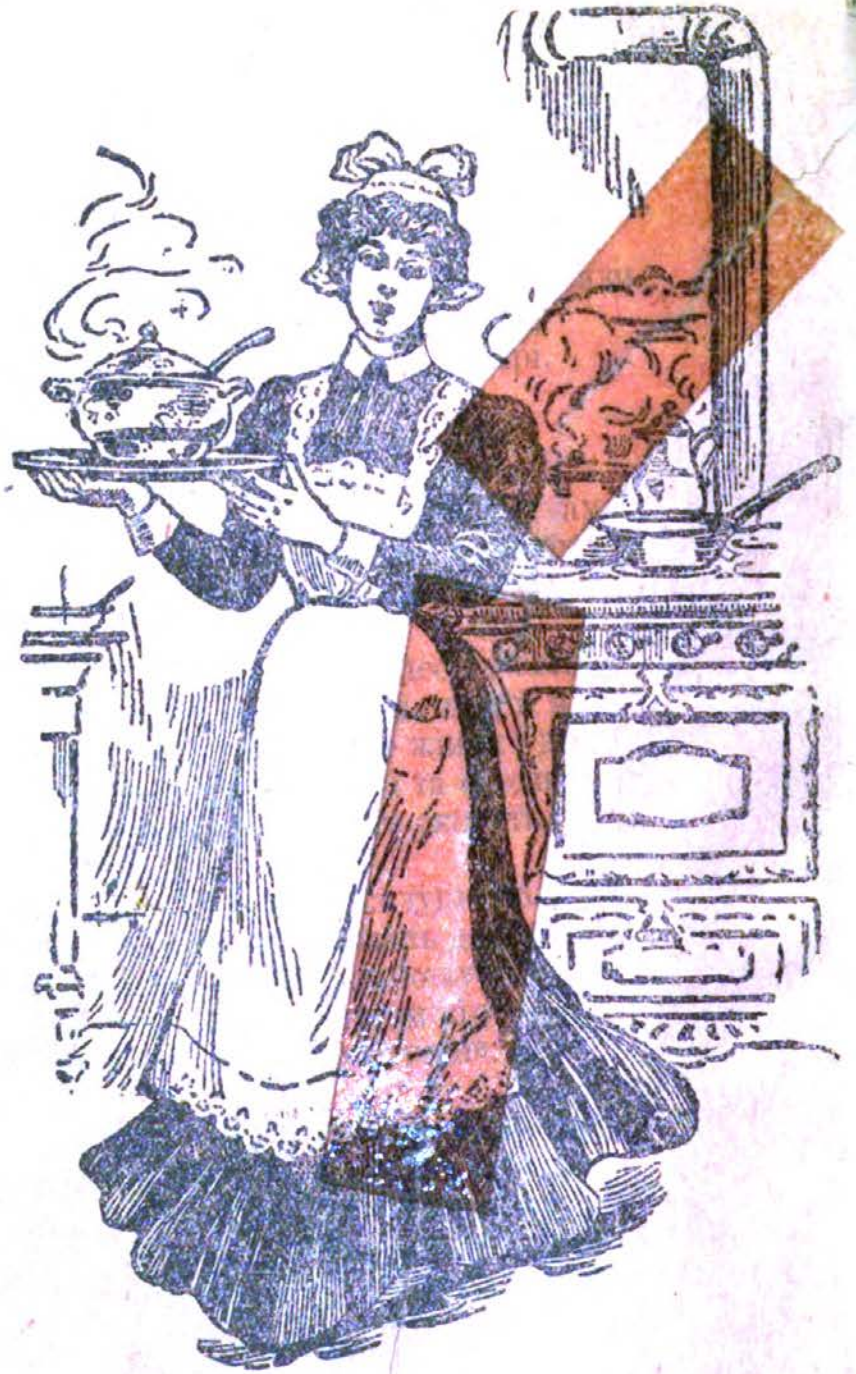
І знали ми, що там далеко десь у світї,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук.
За нами сльози лють мамь жінки і діти,
Що други й недруги гнівнії та сердиті
І нас і нашу мисль і діло те скинуть

Ми знали се, і в нас нераз душа болїла
І серце рвало ся і груди жаль давив.
Та сльози ані жаль ні біль пекучий тіла,
Ані проклятя нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не опустив.

І так ми далї йдем в одну громаду скутї
Всесильнов думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світот позабутї,
Ми ломимо скалу, рівнаєм правді путї,
А щастє всїх прийде по наших аж кістках.

ДОМАШНА КУХНЯ або наука ЯК ВАРИТИ І ПЕЧИ

Часть I.

Ціна 75 цт., в оправі \$1.00.

Ruska Knyharnia, ~~325-450~~ Main St., Winnipeg, Man.